

הרב שאול דוד בוצ'קו ד"ר דניאל אזולאי

טיפול בחולים במחלה סופנית*

ראשי פרקים:

- א. מבוא
- ב. האיסור לקרב את רגע המוות
- ג. הארכת חיי סבל באמצעים מלאכותיים
- ד. הבחנה בין סוגי טיפולים
- ה. "הסרת המונע"
- ו. התייחסות לרצונו של החולה המתייסר
- ז. מה נחשב "סבל"?
- ח. עיון והרחבה בדברי הפוסקים
- ט. סיכום

א. מבוא

אחת השאלות הנפוצות העומדות לפתחם של רופאים ורכנים נוגעת לטיפול בחולים מבוגרים שימיהם מתקרבים לסופם, חולים שאין בכוחה של הרפואה לרפא את מחלתם אך יש בכוחה להאריך את חייהם באמצעים שונים.

היהדות מעניקה חשיבות עילאית לחיי אדם, ומכוח קדושתו של כל רגע ורגע בחיים מותר לחלל שבת להצלת חיי אדם – אף אם יחיה לזמן קצר בלבד. ועל כן רבים הם המקרים שחולים מבוגרים במצב רפואי קשה מחוברים מיידית למכונת הנשמה המשמרת אותם בחיים. האם טיפול זה הוא מצווה – או שמא ההיפך הוא הנכון ויש בזה איסור?

אם החולה מעוניין בטיפולים אלה ודאי שיש לעשות הכול כדי לשמר כל רגע אפשרי בחייו, אך מהו הדין אם החולה הביע את רצונו מפורשות לפני שהגיע למצבו הקשה שחיו לא יוארכו, או אם החולה כבר נואש ואינו מעוניין בחיי סבלו? האם ההלכה תובעת ממנו לגייס את כל כוחותיו ולהילחם במחלתו בכל עוז?

כמובן שאין מדובר רק בחולים מבוגרים, ושאלות אלו תובעות מענה בהתמודדות עם מחלות חשוכות מרפא מסוגים שונים. לדוגמה, חולה סרטן שהגיע לשלב שכבר אין אפשרות לרפאו – האם יש חובה להמשיך

* על דעת החזון אי"ש ראה:

הרב אברהם פרכשטיין, האם אדם חייב להאריך חיי יסורין – דעת החזון אי"ש, **ספר אסיא טז** (תשע"ט) עמ' 257. ראה שם עמ' 258-282; **ספר אסיא יא** (תשס"ט) שער שלישי, עמ' 195-338. – העורך.

בטיפולים אשר יעניקו לו עוד כמה ימי חיים בעולם הזה, אך יהיו אלו ימי סבל נעדרי כל תקווה לשיפור במצבו? או חולה בניוון שרירים שמוחו ושכלו לא נפגעו כלל אך סבלו הגופני קשה מנשוא, אשר לקה בזיהום ממושט ומבקש להימנע מנטילת אנטיביוטיקה כדי שיוכל למות בטבעיות – האם מותר להיענות לבקשתו?

לפעמים השאלות מגיעות מהורים לילדים צעירים שנפגעו פגיעה מוחית קשה בעקבות מחלה או חוסר פתאומי בחמצן. ייתכן שבעקבות הפגיעה הילד לא יוכל לעולם לקשור קשר עם סביבתו, להזיז את איברי גופו, לחייך ולדבר, אך יהיה אפשר להאריך את חייו בשנים רבות – כי ליבו פועם וגזע המוח שלו לא נפגע. אם ייפגעו שרירי האכילה יוכלו להזיז אותו באמצעות פיוס קיבה (PEG), ואם ייחלשו שרירי הנשימה יהיה אפשר לסייע לו לנשום על פי הצורך בחיבור לחמצן. כיצד נכון לנהוג בדילמה קיומית זו? בחוגים רבים מקובל לחשוב שהתורה מצווה בכל מקרה לעשות הכול כדי להאריך חיים, ואפילו חיי שעה. במאמר זה נפרוס את המקורות ההלכתיים ואת דברי הפוסקים העוסקים בשאלות אלו, ונראה שההלכה מורכבת הרבה יותר ממה שחושבים רבים.

ב. האיסור לקרב את רגע המוות

בראשית דברינו נדגיש כי ברור לכול שאסור באיסור חמור לעשות מעשה המקצר חיי חולה אף אם הוא גוסס, ואפילו אם ברור שימות בתוך ימים ספורים. כך מובא באבל רבתי ונפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך. ואלו הם דברי המחבר:

הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו. אין קושרין לחייו, ואין סכין אותו, ואין מדיחין אותו, ואין פוקקין את נקביו, ואין שומטין הכר מתחתיו, ואין נותנין אותו על גבי חול, ולא על גבי חרסית ולא על גבי אדמה, ואין נותנין על כריסו לא קערה ולא מגריפה ולא צלוחית של מים ולא גרגיר של מלח [...].

הגה: [...] וכן אסור לגרום למת שימות מהרה, כגון מי שהוא גוסס זמן ארוך ולא יוכל להפרד, אסור להשמט הכר והכסת מתחתיו, מכח שאומרין שיש נוצות מקצת עופות שגורמים זה, וכן לא יזיזו ממקומו. וכן אסור לשום מפתחות ב"ה תחת ראשו, כדי שיפרד (שולחן ערוך שלט, א).

הרמב"ם מוסיף שהעושה כן הוא שופך דמים:

הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר. אין קושרין לחייו ואין פוקקין נקביו ואין מניחין כלי מתכות וכלי מיקר על טבורו שלא יתפח,

ולא סכין אותו, ולא מדיחין אותו, ולא מטילין אותו על החול
ולא על המלח עד שעה שימות, והנוגע בו הרי זה שופך דמים.
למה זה דומה? לנר שמטפטף, כיון שיגע בו אדם יכבה. וכל
המאמץ עניו עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים, אלא ישהא
מעט שמא נתעלה (הלכות אבל ד, ה).

האיסור לפגוע בחיי אדם חל גם על האדם כלפי עצמו. בפרשת נח
נאמר "וְאָף אֶת דְּמָמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ" (בראשית ט, ה), ודרשו חכמינו
זיכרונום לברכה: "מכאן [מהמילה לנפשותיכם] שאין אדם רשאי לחבל
בעצמו" (בבא קמא צא, א). לפיכך נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה שמה, א)
שהמאבד עצמו לדעת אין מספידים אותו. פסיקה זו נועדה להמחיש כי אין
כל השלמה עם מעשה של פגיעה עצמית של אדם בחייו.

ג. הארכת חיי סבל באמצעים מלאכותיים

מצוות "וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח) תובעת מכל אדם למנוע סבל
מזולתו. ההלכה היהודית אינה רואה בסבל אידיאל, וכשגדולי ישראל חלו
והתייסרו הם אמרו "אין אנו מעוניינים לא בהם [בחיי הייסורים] ולא
בשכרם" (ברכות ה, ב). פוסקי ההלכה ראו חשיבות עליונה בהקלת סבל
החולים, בהתבססם על סיפור פטירתו של רבי יהודה הנשיא (המכונה
"רבי"), עורך המשנה:

ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי,
ואמרי: כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב. סליקא אמתיה
דרבי לאיגרא, אמרה: עליונים מבקשין את רבי והתחתונים
מבקשין את רבי, יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים. כיון
דחזאי כמה זימני דעייל לבית הכסא וחליץ תפילין ומנח להו
וקמצטער אמרה: יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים. ולא
הווי שתקי רבנן מלמיבעי רחמי, שקלה כוזא שדייא מאיגרא
[לארעא]. אישתיקו מרחמי ונח נפשיה דרבי (כתובות קד, א).

תרגום חופשי: ביום פטירתו של רבי גזרו חכמים תענית וביקשו
רחמים, ואמרו: כל מי שיאמר שרבי מת יידקר בחרב. עלתה שפחתו של רבי
על הגג ואמרה: למעלה רוצים את רבי ולמטה רוצים את רבי, יהי רצון שבני
האדם למטה יגברו – וימנעו את מותו של רבי מכוח תפילתם. לאחר שראתה
כמה פעמים את סבלו הגדול של רבי אמרה: יהי רצון שהעליונים יתגברו על
תפילתם של בני האדם – ויקחו את נפשו של רבי. הואיל והחכמים לא
הפסיקו להתפלל ולבקש רחמים לקחה כד וזרקה אותו מהגג לארץ. פסקו
החכמים לרגע מתפילתם, ונפטר רבי.

על פי גמרא זו פסק הרב משה פיינשטיין שלעיתים צריך להתפלל על החולה שימות ברחמי שמיים, ולא זו בלבד אלא שאין לתת טיפול מאריך חיים לחולה סופני המתייסר במחלתו – אם הטיפול רק יאריך את חיי סבלו:

ונקט זה הגמ' לאשמועינן שאיכא לפעמים שצריך להתפלל על האדם כשמצטער ואין מועילין מיני רפואות לרפאותו, והתפלות שיתרפא לא נתקבלו, שצריך להתפלל עליו שימות, כי אמתיה דרבי היתה חכמה בדיני התורה והיו למדין ממנה רבנן לפעמים [...] ובאינשי כה"ג [חולים כאלה] שהרופאים מכירין שאי אפשר לו להתרפאות ולחיות, ואף לא שיחיה כמו שהוא חולה בלא יסורין אבל אפשר ליתן לו סמי רפואה להאריך ימיו כמו שהוא נמצא עתה ביסורין, אין ליתן לו מיני רפואות אלא יניחום כמו שהם, כי ליתן להם סמי רפואה שימות על ידי זה וכן לעשות איזה פעולה שיגרום לקצר אפילו לרגע אחת הוא בחשיבות שופך דמים, אלא שיהיו בשב ואל תעשה (אגרות משה חושן משפט ב, עד).

זוהי גם דעתו של הרב עובדיה יוסף, הפוסק שאין לבצע החייאה בחולה במחלה סופנית שעל פי הבנת הרופאים אין לו סיכוי להירפא:

שאלה: חולת סרטן סופנית שפגע במוחה ועברה התקפת לב. כעת שאל הרופא במידה ויהיה לה דום לב, האם לתת לה טיפול או להשאיר בידי שמים כי אפילו תתרפא זה רק סבל ואין הארכת חיים גדולה?

תשובה: שב ואל תעשה ומן השמים ירחמו (מעין אומר ד, כ).

ד. הבחנה בין סוגי טיפולים

לצד סוגיית הטיפול הישיר בחולה עולות שאלות הנוגעות ל"טיפול נלווה". טיפול נלווה הוא טיפול רפואי בחולה הנוטה למות שאינו קשור למחלתו העיקרית אלא לטיפול במחלות בו-זמניות או במחלות רקע, וכן למתן נוזלים וטיפול מקל. לדוגמה, חולה בסרטן מתקדם שחלה בדלקת ריאות – ואם לא יטופל מיידית באנטיביוטיקה קרוב לוודאי שימות בתוך זמן קצר. האם על פי ההלכה יש חובה למנוע את התפשטות הזיהום שיביא למותו?

על פי החוק¹, אם נקבע כי רצונו של החולה הוא להימנע מטיפול רפואי הקשור לבעייתו הרפואית חשוכת המרפא (כגון החייאה או טיפול פולשני אחר) יש לכבד את רצונו, אך אסור להימנע מלתת לו מזון ונוזלים (גם באמצעים מלאכותיים), טיפול רפואי שגרתו למחלות נלוות (למשל אנטיביוטיקה לטיפול בזיהום או אינסולין לטיפול בסוכרת לא מאוזנת)

¹ חוק החולה הנוטה למות – תשסו-2005.

וטיפול מקל². אם מצבו חמור עד כדי כך שמערכות גופו קרסו ותוחלת חייו מוערכת בלא יותר משבועיים – מותר "להסתפק" במתן נוזלים וטיפול מקל. על אף ההסכמה מקיר לקיר שאין להאריך חיי סבל באמצעים מלאכותיים, יש הבדלים דקים בין הפוסקים. חלק מן הפוסקים מצמצמים את ההיתר להימנע מטיפול רק לטיפולים לא שגרתיים, אך לדעתם אין להימנע מלתת לחולה את הצרכים הבסיסיים כחמצן, מזון ושתייה. טעמם הוא שמניעת צורכי החיים הבסיסיים כמוה כפגיעה ממשית, והואיל וצוותה התורה "לא תַעֲמֵד עַל דַּם רֵעֶךָ" (ויקרא יט, טז) – הימנעות מהצלת החיים באמצעות הצרכים הבסיסיים היא פשע.

הרב שלמה זלמן אויערבאך, בפסיקה שחתומים עליה גם הרב יוסף שלום אלישיב, הרב שמואל הלוי ואזנר והרב ש"י נסים קרליץ, הורה כי יש להמשיך ולספק לחולה את כל הטיפולים השגרתיים:

מדין תורה חייבים לטפל בחולה, אפילו אם לדעת הרופאים הינו חולה סופני הנוטה למות – בכל התרופות והטיפולים הרפואיים השגרתיים לפי הצורך.

חלילה לקרב קיצו של חולה סופני, כדי להקל על סבלו, על ידי הימנעות ממתן מזון או טיפולים רפואיים. כל שכן שאסור לקרב קיצו על יד מעשה. [...]

אלו הטיפולים הרפואיים כפי שנוסחו על ידי רופאים בכירים: יש להזין את החולה הסופני, ובמידת הצורך גם על ידי זונדה או פיום הקיבה. כמו כן יש לתת עירוי נוזלים לוריד, זריקת אינסולין, מורפיום במינון מבוקר, אנטיביוטיקה ומנות דם (אסיא יא עמ' 208).

בפסיקה אחרת קבע הרב שלמה זלמן אויערבאך מפורשות שטיפולים אלו חייבים להינתן גם נגד רצונו של החולה, אף שגם בה מודגש כי אין חובה להאריך חיים בטיפולים שאינם שגרתיים:

אין חיוב להאריך חייו של חולה סופני אשר סובל. גם כאשר החולה הסופני מחוסר הכרה אין חיוב להאריך את חייו. מזון ונוזלים חייבים לספק לכל חולה, אפילו הוא במצב סופני, ואפילו בנגוד לרצונו של החולה. בעת הצורך יש לספק את המזון והנוזלים דרך צינור לקיבה (nasogastric tube) או דרך פיום

² החוק מתייחס בדרך שונה לחולה המסוגל לקבל החלטות ("בעל כשרות") ולחולה שאינו כשיר להחליט החלטות בעצמו. ביחס לחולה בעל כשרות החוק אינו תובע כפיית טיפול נלווה אלא רק מאמצי שכנוע (סעיף 15 א-ב).

קיבה (gastrostomy), אך אין חיוב לספק תזונת על (hyperalimentation) (אסיא יב עמ' 13).
ואולם נראה כי אין זו דעתם של כל הפוסקים, כפי שנבאר בהמשך.

ה. "הסרת המונע"

בשולחן ערוך ישנה הבחנה ברורה בין מעשה שנועד לקצר את חיי החולה לבין מעשה שמטרתו להסיר דבר המונע מן החולה למות:

אבל אם יש שם דבר שגורם עיכוב יציאת הנפש, כגון שיש סמוך לאותו בית קול דופק כגון חוטב עצים או שיש מלח על לשונה ואלו מעכבים יציאת הנפש, מותר להסירו משם, דאין בזה מעשה כלל, אלא שמסיר המונע (יורה דעה שלט, א ברמ"א).

על פי הבחנה זו פסק הרב חיים דוד הלוי שאסור לחבר למכונת הנשמה חולה גוסס שאין כל סיכוי שישוּב ויתרפא, ומותר אפילו לנתקו:³

[...] דין הגרגיר שמותר להוציאו מלשון הגוסס, הוא הדמיון השלם למכונת הנשמה מלאכותית. כי היתר הוצאת גרגיר המלח הוא מוסכם ופשוט לדעת כל הפוסקים ללא שום חולק, ונתבאר עיקר הטעם מפני שאין זה אלא הסרת המונע. וכבר נתבאר כמו כן שגרגיר מלח זה הושם בלשון החולה כנראה כדי להאריך את חייו תוך תקוה למצוא מרפא למחלתו [...] ועתה כאשר רואים אותו גוסס, וגרגיר המלח מאריך יסורי גסיסתו, מותר לסלקו. מעתה מכונת הנשמה היא דומה בדומה ממש, שחולה זה כאשר הובא אל בית החולים במצב מסוכן קשרו אותו מיד אל מכונת הנשמה, והחיהו חיים מלאכותיים כדי לנסות לטפל בו ולרפאותו. וכאשר נוכחים הרופאים לדעת שאין מזור למכתו, **הרי פשוט שמותר לנתק את החולה מן המכשיר אליו חובר.**

והדבר מותר מכל שכן, שהרי החולים שעסקנו בהם בהלכה הם עדיין נושמים בכוחות עצמם,⁴ ואף על פי כן כיון שרואים שנפשם רוצה לצאת אלא שאותו גרגיר מלח מעכב מותר לסלקו ולאפשר להם למות, כל שכן בזמנינו שאותו חולה הקשור למכונת הנשמה אין ביכולתו לנשום כלל בכחות עצמו וכל חייו באים לו רק מכח מכונה זאת. [...]

³ ההדגשות אינן במקור.

⁴ כלומר החולה שעליו מדובר בשולחן ערוך עודו נושם בכוחות עצמו, אך לולא גרגיר המלח שהושם על לשונו היה כבר מת.

אלא שעוד יותר נראה לענ"ד שאם גם ירצו הרופאים להמשיך ולהחיות אותם בעזרת מכונת הנשמה אינם רשאים לעשות כן, שהרי כבר נתבאר שאסור להאריך חייו של גוסס באמצעים מלאכותיים כגון לשים מלח על לשונו או לחטוב עצים כאשר אין יותר סיכויים לחייו. אמנם בהלכה מדובר בגוסס החי בכחות עצמו ולכן גם יסוריו גדולים, מה שאין כן בנרון דידן שאין הוא מרגיש שום כאב וצער⁵, אף על פי כן נראה לענ"ד שלא זו בלבד שמותר לנתקו ממכונת הנשמה, אלא שיש גם חובה לעשות כן, כי הלוא נפשו של אדם שהיא קניינו של הקב"ה, כבר נטלה הקב"ה מאדם זה, שהרי מיד בסילוק המכונה ימות. ואדרבא על ידי ההנשמה המלאכותית אנו משאירים בו את נפשו וגורמים לה (לנפש ולא לגוסס) צער שאין היא יכולה ליפרד ולשוב למנוחתה.

ולכן נראה לענ"ד שמותר לכם כאשר באתם לכלל החלטה ברורה שאין עמה שום ספק ופקפוק שאין יותר סיכוי לאדם זה להתרפא, לנתק אותו ממכונת הנשמה, ותוכלו לעשות זאת ללא שום נקיפות מצפון (תחומין ב' עמ' 297-305).

דעתו של הרב חיים דוד הלוי מרחיקה לכת. לדבריו לא זו בלבד שאין לחבר חולה סופני שאין סיכוי לרפאו למכונת הנשמה, אלא שאף אם חיברו אותו מותר – ואפילו מצווה – לנתקו (כמובן תוך מתן טיפול להקלת סבלו). ואף אם החולה מצוי בתרדמת, וייתכן שאינו סובל כלל, אין להתערב בתהליך הטבעי ואין למנוע מהנשמה לצאת מהגוף.

לעומת דעה זו יש הרואים בנייתוק ממכונת הנשמה מעשה הריגה של ממש, הן מפאת הסבירות שהחולה ימות זמן קצר אחרי הניתוק, הן מצד החשש שהניתוק עצמו יגרום ייסורים קשים לחולה. מעבר למחלוקת ההלכתית לגבי עצם הניתוק יש לדעת כי ביד הרופאים מצויים כיום כלים יעילים מאוד למניעת סבל לאחר הניתוק ממכונת הנשמה (קוצר נשימה, כאבים או אי שקט), ובכל מקרה של ניתוק יש להמשיך במתן נוזלים ותרופות הכרחיות המקילות את סבלו של החולה.

מדברי הרב חיים דוד הלוי חשוב להפנים את ההבחנה החשובה בין מעשה המקצר את החיים לבין הפסקת טיפול המונע את התהליך הטבעי של המוות, ולשקול את החלטותינו על פיה. כמובן שכל החלטה חייבת להתקבל רק אחרי התייעצות מעמיקה עם הרופאים ועם בני המשפחה – ותוך התייחסות לדעת החולה עצמו אם הביע אותה בהיותו צלול.

⁵ אם הוא מצוי בתרדמת עמוקה – וכל שכן אם הוא סובל.

ו. התייחסות לרצונו של החולה המתייסר

לדעת הרב עובדיה יוסף חולה חשוך מרפא המתייסר בייסורים קשים רשאי להימנע גם מטיפול מציל חיים שעשוי לרפאו. על אף החשיבות הגדולה של כל רגע בחיים, אדם הסובל סבל רב אינו חייב לדעתו להמשיך להתייסר בחיי סבלו, ואף שכמובן אסור לו לפגוע בעצמו ישירות מותר לו להימנע מטיפולים קשים. זוהי הבעת דעה חשובה הנותנת מקום לאוטונומיה של החולה ומכבדת את רצונו.

כך למשל הכריע הרב בשו"ת "מעין אומר" (ד, יט):

שאלה: חולה בסרטן שצריך לקבל טיפול כימותרפי כדי לרפאותו, אך הוא מסרב לקבל את הטיפול. משפחתו שואלת האם אפשר לומר לו שלפי ההלכה הוא חייב לטפל בעצמו על ידי הטיפול הכימותרפי.

תשובה: אי אפשר לומר שחייב שהרי זה ייסורים נוראים.

ז. מה נחשב "סבל"?

סבל מתבטא בייסורים גופניים או נפשיים, אך קשה מאוד להגדירו בהגדרה אובייקטיבית. סף הסבל שונה מאדם לאדם, וההתמודדות עם השלכות הסבל שונה גם היא. לפעמים די בהפחתה קלה של הכאב ובתחושת אהבה ומוגנות כדי להפוך את הקערה על פיה ולעורר בחולה את הרצון לחיות, ועל כן מוטלת חובה גמורה על כל אדם ללוות את החולה באהבה ובחיבה ולבקש מהרופאים לתת לו טיפולים שירגיעו את הכאב ויפחיתו את תחושת הסבל.

יש הטוענים שחולים השרויים בתרדמת או במצב וגטיבי ("צמח") אינם סובלים כלל, ועל כן יש להאריך חייהם בכל דרך שהיא אפילו למשך שנים רבות. ואולם אין ראייה חד משמעית כי אדם השרוי בתרדמת אינו חש סבל, גופני או נפשי, מה גם שלא אחת נצפות בחולים אלו תגובות כלשהן לגירוי חיצוני – כגון התכווצות הפנים, גניחות או אי שקט. ועל כן נראה שהסכמת הפוסקים⁶ שאין להאריך חיי צער כשאין תקווה לרפואה כוללת גם חולה השרוי בתרדמת על שלביה השונים – שהרופאים איבדו תקווה לשינוי במצבו.

מצב זה הוא טרגדיה אנושית גם לחולה וגם לסובבים אותו. אף שכמובן אין לפגוע חלילה ולו בקמצוץ חיים של החולה כדי להקל על יקיריו, יש לדעת כי רבים הם הפוסקים שהכריעו כי על פי ההלכה ההחלטה להמשיך בטיפולים מאריכי חיים אינה תמיד מוצדקת.

⁶ הגר"ש ז' אוערבאך הורה למעשה שגם למחוסר הכרה יש להתייחס כאל סובל לנר"ד. אך הגר"ש אלישיב חלק עליו. – העורך.

ח. עיון והרחבה בדברי הפוסקים

”רפא רפא”

הרשות להתערב בתהליכים הקשורים בחיי אדם לא הייתה תמיד מובנת מאליה ביהדות. האם הבריאות והחולי נתונים אך ורק ביד ה', או שמא מותר לאדם לפעול למען רפואתו או רפואת חברו? חכמינו זיכרונם לברכה דנו בסוגיה.

בגמרא מסופר שחזקיהו המלך “גנז ספר רפואות” (פסחים נו, א), וביאר רש”י את סיבת הדבר: “לפי שלא היה ליבם נכנע על חולים אלא מתרפאין מיד”. חזקיהו ראה שאנשי דורו נמנעו מלהתפלל על החולים – כי היה בידם כביכול “מתכון” להתרפא לבד, ולכן קבע שיש להעלים את ספרי הרפואה. ואולם להלכה נפסק שמותר לרופא לרפאות. התורה מלמדת שאדם שהיכה את חברו חייב לשלם לו – נוסף על הנזק הישיר – גם את דמי הטיפול הרפואי שנוקק לו:

וְכִי יִרְיֶבֶן אֲנָשִׁים וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוּ בְּאֶגְרֵף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁפָּכּוֹ. אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעָנָתוֹ וְנִקְהָה הַמִּפְּהָ רַק שִׁבְתוֹ יִתֵּן וְרָפָא וְרָפָא (שמות כא, יח-יט).

מכאן למדו חכמים:

דבי ר' ישמעאל אומר: ורפא רפא – מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות (בבא קמא פה, א).

על אף החובה מן התורה להציל כל אדם המצוי בסכנה, כגון שטובע בנהר או שרודפים אחריו להורגו, נדרש לימוד מיוחד על הרשות לרפא – כדי שלא נחשוב שהקב”ה אשר גרם למחלתו של החולה הוא אשר ידאג גם לרפואתו, כדברי רש”י (שם): “ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מסי”.

והרחיב בעל התורה תמימה:

ר”ל מדכתבה התורה ענין רפואה על ידו ש”מ דנתנה לו רשות לרפאות, ושלא יאמר הרופא שסותר גזירת המלך. וטעם הדבר שאין בזה משום סתירת גזירת המלך, משום דהקב”ה נתן רשות לכוחות הטבעיים להרפא על ידם, והם כממלאים רצונו יתברך (שמות כא הערה קמה).

האישור שניתן לרופא הוא אפוא לרפא – ולא להאריך חיי צער כשאי אפשר לרפא. אין שום אישור גורף להשאיר אדם במצב “צמח” חסר מודעות או להאריך את סבלו כשאינו מעוניין בכך.

הסרת המונע

בגמרא מסופר על אנשי העיר לוז שהאריכו ימים בשל צדקותם ולא היו מתים, וכשקצה נפשם בחייהם היו יוצאים למות מחוץ לעיר:

תניא: היא לוז שצובעין בה תכלת, היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה, נבוכדנצר ולא חריבה, ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה, אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן – יוצאין חוץ לחומה והן מתים (סוטה מו, ב).

היאך לא נחשבה יציאתם מן העיר לחטא של התאבדות? כך הקשה הרב אלישיב:

אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והם מתים. ומבואר מסתימת הגמ' דאין בזה שום חסרון, וצ"ב מדוע הא הוו בזה מאבדים עצמם לדעת, והיאך הותר להם דבר זה (הערות הגרי"ש אלישיב, סוטה מו, ב).

אלא שלפי דברי הרב חיים דוד הלוי שראינו לעיל אין כאן כל קושיה, שכן אנשי העיר לא הרגו את עצמם אלא העיר עצמה מנעה מהם למות – ובצאתם הוסר המונע.

קיצור החיים במעשה

במקורות מובאים אף מקרים שהותר בהם לעשות מעשה של ממש כדי לסיים את חיי הייסורים של חולה. אין בכוונתנו להביא את המקורות כדי להתיר "המתת חסד" אלא כדי ללמוד מהם שוודאי שאין חיוב לפעול למניעת מותו של האדם הסובל⁷.

כך מובא בבראשית רבה (לד, ה):

אך את דמכם לנפשותיכם – להביא החונק את עצמו, יכול כשאלו? תלמוד לומר "אך".

האיסור להתאבד נלמד מן הפסוק "וְאֵת דַּמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ" (בראשית ט, ה), אך המדרש מחריג את שאול המלך – שהרג את עצמו כדי שהפלישתים לא יתפסוהו ויתעללו בו – וקובע כי לא חטא במעשה של התאבדות. וכך נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה שמה, ג): "וכן גדול המאבד עצמו לדעת והוא אנוס כשאלו המלך – אין מונעים ממנו כל דבר", כלומר מספידים אותו במותו, ואין הוא נחשב מתאבד שאסור להספידו. עוד מובא

⁷ עיינו במאמרו של הרב עמית קולא בתחומין לז, המבחין בין ייסורים שמקורם בבשר ודם לייסורים שמקורם בגזירת שמיים. אין להקשות על הסבר זה ממעשיהם של קשישי לוז שרק הסירו את המונע, אך לכאורה נראה שיש מקום להקשות על חילוק זה מהמעשה ברבי אליעזר בן דורדיא (עבודה זרה יז, א), שבשוכו בתשובה בכה עד שיצאה נפשו, אף שייתכן שלא ידע שבכיו יגרום למותו.

בדברי הפוסקים כי אדם ששם קץ לחייו כדי לברוח מסבל אדיר אינו נחשב מאבד עצמו לדעת, משום שבנסיבות הקיימות הייתה ההתאבדות מותרת לו.⁸

אומנם קשה להשוות התעללות של אויבים למחלה, ולכן אין ללמוד מכאן היתר ל"המתת חסד", אולם גישה זו בפוסקים מחזקת את הקביעה שאין חובה לחיות חיי סבל.

עוד מסופר בגמרא שכשהביאו את רבי חנינא בן תרדיון "וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה",

"אמר לו קלצטונירי [החייל הממונה]: רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי עולם הבא? אמר לו הן. השבע לי. נשבע לו. מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי עולם הבא" (עבודה זרה יח, א).⁹

ישנם פוסקים שהתירו אף איבוד עצמו לדעת כדי למנוע ייסורים,¹⁰ ואף שרבים חולקים עליהם – וודאי שראוי לצרף את שיטתם כדי להימנע מפעולה המאריכה חיי סבל.

ט. סיכום

ראינו כי קיימת תמימות דעים בין הפוסקים שאין חובה להאריך בכל מחיר ובכל דרך חיי סבל של חולים סופניים שלפי הידע הרפואי הקיים היום אין מרפא למחלתם, ויש לבחון כל מקרה לגופו.

מפתח החיים נתון בידי ה' – ועל כן אסור לאדם לפגוע אפילו בעצמו, ואולם כשמותו של חולה עדיף לו מחייו אזי מותר – ב"שב ואל תעשה" – להימנע מפעולה המאריכה את חיי ייסוריו, תוך מתן כבוד לרצונו ולחירותו.

⁸ הבית יוסף בסימן שמה כתב: "כך כתב הרמב"ן בתורת האדם (עמ' פד) ונתן טעם לפי שהיה איבוד מותר לו [...], וכן כתב הרא"ש בסוף מועד קטן (סימן צד)".

⁹ אומנם מובא קודם כי רבי חנינא בן תרדיון מיהאן לפתוח את פיו כדי להחיש בעצמו את מותו, באומרו כי "מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו", אך הייתה זו מידת חסידות – וכשריחם עליו החייל הרומי התיר לו רבי חנינא להגביר את האש ולהוציא את הצמר כדי לקצר את מעט חיי הסבל שנתרו לו.

[וראה מש"כ הגר"א נבנצל בספרו **ביצחק יקרא**, סי' נז, ובספרי **רפואה מציאות והלכה**, מכון שלזינגר, ירושלים, תשע"ב] ח"א, שער א, סימן ב, פרק ו – חולה סופני סובל, – העורך] ¹⁰ במאמר של הרב עמית קולא (**תחומין** יז עמ' 125) מנויים הפוסקים הבאים: "בית לחם יהודה" שמה, "שבות יעקב" ב, קיא, "האלף לך שלמה" יורה דעה שא.

כמובן שאין לקבל חלילה החלטות בקלות דעת. חובה לעיין היטב בכל מקרה לפרטי פרטיו ולשקול כל החלטה בכובד ראש – בידיעה שאנו מהלכים על חבל דק המבדיל בין המצווה להציל חיים לבין האיסור לגרום לסבל.

על פי יסודות אמונתנו העולם הזה אינו אלא פרודור, ובכל אדם טמונה נשמה הממשיכה לחיות אחרי שנפרדה מן הגוף. אי לכך אין אנו רואים במוות סוף פסוק אלא מעבר מעולם לעולם. תפקידנו בעולם הזה לעמול בעבודת ה' ולחיות על פי התורה, ובעולם הבא נבוא על שכרנו. ויהי רצון שהקב"ה יכוון את דרכינו בכל השאלות ההלכתיות והאתיות, ונקבל את ההחלטות הנכונות על פי ערכי תורתנו הקדושה.